

Radovan Jaut iz Voličine in njegove vloge med nemško okupacijo

Marjan Toš*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.286>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 929Jaut R.: 94(497.4-18)"1941/1945"

Potrjeno – Accepted: 14. 6. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Marjan Toš: Radovan Jaut iz Voličine in njegove vloge med nemško okupacijo. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 119–143

Območje osrednjih Slovenskih goric (današnje občine Benedikt, Cerkenvenjak, Lenart, Sveta Trojica, Sveti Jurij v Slovenskih goricah in Sveta Ana) je spadalo v tisti del okupirane Slovenije, ki ga je leta 1941 zasedla Nemčija. Tako kot drugod na slovenskem Štajerskem je tudi v Slovenskih goricah veljal do potankosti izgrajen nemški okupacijski sistem. Za slovensko Štajersko so nacisti predvideli aneksionizem in raznarodovanje in to najbolj popolno in v najkrajšem času ter to tudi začeli izvajati najbolj dosledno. Upravno so med nemško okupacijo slovenske Štajerske 1941–1945 osrednje Slovenske gorice spadale najprej v Ptujski okraj in nato do konca okupacije v Ptujsko okrožje¹. Skupno je bilo junija 1941 v okrožju Ptuj 41 občin. Osrednjo vlogo v procesu ponemčevanja slovenskega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem so okupacijske oblasti zaupale Štajerski domovinski zvezi (Der Steirische Heimatbund). Nemške okupacijske oblasti so Voličino, ki je še vedno del občine Lenart, preimenovala v občino Štralek – Gemeinde Strahleck. Ponemčili so tudi vse druge kraje na tem območju in uveljavljali svojo raznarodovalno politiko z ofenzivno germanizacijo na vseh področjih. Zlasti še v šoli in v nemškem vrtcu. V pričujočem prispevku je orisana vloga nemške šole med

* Marjan Toš, doktor in magister zgodovinskih znanosti, prof. geografije in zgodovine, upokojeni muzejski svetovalec, 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com – Marjan Toš, PhD in Historical Sciences, Professor of History and Geography, retired Museum Consultant, SI 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com

¹ Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem enaka kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so nacisti na slovenskem Štajerskem poleti 1941 ukinili okraje in uvedli okrožja.

okupacijo in njenega nadučitelja Radovana Jauta, katerega usoda po vojni še vedno ni razjasnjena in poznana.

Ključne besede: okupacija, germanizacija, odpor, Jaut, Tanja, Niko.

Marjan Toš: Radovan Jaut from Voličina and his roles during the German occupation.

Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 119–143

The area of central Slovenske gorice (today's municipalities of Benedikt, Cerkevjak, Lenart, Sveta Trojica, Sveti Jurij v Slovenskih goricah, and Sveta Ana) belonged to that part of occupied Slovenia which was seized by Germany in 1941. As elsewhere in Slovenian Styria, a thoroughly developed German occupation system was also in force in Slovenske gorice. For Slovenian Styria the Nazis envisaged annexation and denationalization in the most complete manner and in the shortest possible time, and they also began to implement this most consistently. Administratively, during the German occupation of Slovenian Styria 1941–1945, central Slovenske gorice first belonged to the Ptuj district and then until the end of the occupation to the Ptuj county. Altogether in June 1941 there were 41 municipalities in the Ptuj county.² The central role in the process of Germanizing the Slovenian population in Lower Styria was entrusted by the occupying authorities to the Styrian Homeland Union (*Der Steirische Heimatbund*). The German occupation authorities renamed Voličina, which is still part of the municipality of Lenart, as the municipality of Strahleck (*Gemeinde Strahleck*). They also Germanized all the other settlements in this area and enforced their denationalization policy with offensive Germanization in all areas, especially in the school and in the German kindergarten. This paper outlines the role of the German school during the occupation and of its head teacher Radovan Jaut, whose fate after the war remains unresolved and unknown.

Keywords: occupation, Germanization, resistance, Jaut, Tanja, Niko.

I

Po šestoaprilskem napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 je bila Dravska banovina (jugoslovanska Slovenija) razdeljena med italijanske in nemške okupatorje. Slednji so za nekaj dni zasedli tudi Prekmurje in ga nato že 16. aprila 1941 prepustili Madžarom. Nemške vojaške enote so se ob napadu 6. aprila 1941 tako rekoč sprehodile skozi Slovenske gorice, saj posebnega odpora kraljeve jugoslovanske vojske ni bilo nikjer. Tudi obrambna linija v Pesniški dolini kot del Rupnikove linije ni nudila posebnega in omembe vrednega odpora. Rupnikova linija ali Rupnikova črta je sistem utrdb, ki jih je začela graditi Kraljevina Jugoslavija na ozemlju zahodne Slovenije pred drugo svetovno vojno kot obrambo pred italijanskim napadom. Ime je dobila po jugoslovanskemu generalu slovenskega rodu Leonu Rupniku. Zelo majhen

² Due to the lack of German officials and with the aim of making the administration in Slovenian Styria the same as in the provinces of former Austria, the Nazis abolished districts and introduced counties in Slovenian Styria in the summer of 1941.

del te linije, ki je v glavnem potekala na zahodu Slovenije na meji s Kraljevino Italijo je tudi v Slovenskih goricah. Gre za del 6. sektorja Rupnikove linije, ki so ga začeli graditi najkasneje in je obsegal predele od Črne na Koroškem do Markovcev pri Ptuj. Torej ob severni meji po Slovenskih goricah v glavnem po Pesniški dolini od Košakov, Pesniškega dvora, Pernice, Ruperč, Hrastovca, Lormanja, Gočove, Biša in Trnovske vasi v smeri Vitomarcev in Destrnika proti Ptuj. Za gradnjo utrdb na zahodu Slovenije so bile sestavljene posebne gradbene ekipe, ki so leta 1935 štejele okoli 15.000 ljudi, razporejenih v dvanajst oddelkov. Pet jih je delovalo ob italijanski meji, en na avstrijski, in šest na madžarski meji. Na začetku so oddelke sestavljali predvsem vojaki, ki so do leta 1937 gradili predvsem ceste in ostalo infrastrukturo. Do leta 1939 se je število graditeljev povečalo na 40.000; graditi so začeli betonske bunkerje in ostale utrjene položaje. Gradnja je potekala dokaj hitro vse do anšlusa marca 1938, ko si je Nemčija priključila Avstrijo. To je bil za vlado in vojsko Kraljevine Jugoslavije znak, da je treba ukrepati pri zavarovanju severne meje. Zato so se že spomladi 1939 odločili, da premaknejo del gradbenih strojev in mehanizacije z zahoda na sever Slovenije. Začela se je gradnja 6. odseka Rupnikove linije med Črno na Koroškem in Markovci pri Ptuj.

Slika 1: Ostanek Rupnikove linije pred Gočovo, foto Marjan Toš

Ob nemškem napadu na Poljsko 1. septembra 1939 je gradnjo prevzela vojska. Ta je vpoklicala veliko število rezervistov, ki jih je nato uporabila kot gradbene delavce. Gradnja tega odseka v Pesniški dolini je tekla počasi; leta 1940 so vpoklicali veliko rezervistov, ki naj bi pospešili dokončanje linije. Znani so primeri teh vpoklicev za območje Zamarkove, Lormanja in Gočove leta 1940, ki so jih uradno vpoklicali na vojaško usposabljanje. Na vojaško usposabljanje so morali tudi s konji. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, razmaha 2. svetovne vojne in potrebe po utrditvi preostalih mej Kraljevine Jugoslavije so bili načrti leta 1940 močno skrčeni. Prvotni načrt se je zgledoval po francoskih in čeških utrdbah, ki so bile zasnovane iz manjših bunkerjev in večjih podzemnih utrd, razporejenih v dve obrambni črti. Zaradi finančne stiske, primanjkovanja časa in nemške okupacije Češkoslovaške, od koder je bilo uvoženega veliko materiala za utrdbe, so načrte močno spremenili. Gradnjo velikih podzemnih utrd so prekinili; osredotočili so se bolj na gradnjo manjših bunkerjev in utrd. Kljub tem spremembam pa do aprilske vojne 1941 mnogo utrd ni bilo dokončanih in nikoli niso služile svojemu namenu. V osrednjih Slovenskih goricah je največ bunkerjev (ali protitankovskih in protipehotnih utrd ter mitraljeških gnezd) ohranjenih med Hrastovcem, Zamarkovo, Lormanjem, Voličino in Gočovo. Velik problem je bila že gradnja, saj je Pesniška dolina poznana po poplavih reke Pesnice. Njene razlite vode so zalile veliko utrd, ki niti niso bile dokončane, saj so v mnogih še danes vidni ostanki opažev za betoniranje. Objekti so bili različnih dimenzij in so jih gradili na obrobju doline ali tudi med njivami in travniki. Lep primer so objekti za vasjo Gočova v smeri proti Bišu in Trnovski vasi. Najdemo jih tudi ob cesti med Trnovsko vasjo in Vitomarci ter v smeri proti Destrniku. Temeljni problem tega dela 6. odseka Rupnikove linije je bil, da so se dela zavlekla vse do aprilskega napada in okupacije Kraljevine Jugoslavije leta 1941 in da vojaške posadke ob napadu niso bile niti primerno opremljene in oskrbovane, še manj pa motivirane za obrambo proti prodirajoči, dobro opremljeni in vrhunsko usposobljeni nemški vojski, ki je mejo na severu pri Radgoni in Cmureku prešla brez težav že 6. aprila in nadaljevala prodiranje v smeri proti Ljutomeru, Lenartu in Ptuju. Posadke v bunkerjih so bile številčno redke; njihova vojaška oprema je bila zastarela, sistem zvez neučinkovit; jugoslovanski vojaki niso imeli dovolj hrane in streliva in zato ne preseneča, da niso nudili tako rekoč nobenega odpora³. Mnogi so se razbežali ali vdali nemški vojski, vojaško opremo (puške, puškomitraljezi in strelivo, ročne bombe) pa pustili v bunkerjih in utrdbah. Na območju Gočove so to opremo kmalu po okupaciji deloma zbrali in zakrili nekateri prebivalci Gočove in Voličine (Pečovnik, Ma-

³ Aleš Zelenko, Rupnikova linija na Koroškem in Štajerskem, Vojni muzej Logatec, Vojno-zgodovinski zbornik 14, Logatec 2003, str. 37–38.

tjašič, Muršak). Z razmahom NOB 1943–1944 so je nekaj celo predali partizanskim kurirjem. Znani so tudi primeri neprimerne ravnanja z bombami iz teh utrdb aprila 1941 pri Vinički Vasi, kjer je bilo ob eksploziji ubitih nekaj ljudi. Odpora zoper napadalce aprila 1941 praktično ni bilo in Nemci so brez težav v nekaj dneh vzpostavili svojo vnaprej pripravljeno okupacijsko oblast.

II

Eden od ukrepov nemške raznarodovalne politike med okupacijo slovenske Štajerske 1941–1945 je bila germanizacija dežele. Zato so nacistične oblasti v prizadevanjih za ponemčenje pripisovale pomembno vlogo nemški šoli. Ta naj bi tudi v Slovenskih goricah vzgajala in usposabljala mladi rod v nacističnem duhu. Slovenski učitelji so bili ob okupaciji odpuščeni; prišli so nemški, ki so bili večinoma iz Avstrije, kar je bila ena od značilnosti za celotne Slovenske gorice in Prlekijo.⁴ Ponemčevanje je potekalo tudi zunaj šole; ustanavljali so otroške vrtce, ki so bili brezplačni. Otroke so učili peti nemške pesmi in jih ob igri učili nemščine. Vrtce so obiskovali otroci od 3. do 6. leta starosti. Poleg šole so za ponemčevanje uporabljali tudi organizacijo Hitler Jugend (Deutsche Jugend); jezikovne tečaje so prirejali posebej za tiste, ki niso znali nemškega jezika, in za Nemce, da bi se naučili knjižnega jezika. Slovenski otroci so doživljali zaničevanje, zapostavljanje in pretepanje. Otroci nemških staršev so bili vključeni v nemške organizacije in so bili v vseh pogledih privilegirani. Po končani šoli so slovenske otroke pošiljali na delo v Nemčijo. Šolski obisk med okupacijo je bil dober, saj so se starši otrok bali represalij, učni uspeh pa je bil minimalen. Poglavitni namen in cilj nemške šole je bila vzgoja mladine v nacističnem nemškem duhu. Za šole na okupiranem območju slovenske Štajerske so bile v Avstriji določene »*botrske šole*«, ki naj bi skrbele za nakup knjig in druge opreme. Botrske šole so zlasti pomagale pri pridobivanju knjižnega fonda za šolske in javne knjižnice. Nemški jezik je bil obvezen; slovenščina je bila v šoli popolnoma prepovedana. Učiteljstvo

⁴ Od slovenskih učiteljev pri Sveti Ani, na primer, sta ostala samo Ivo in Tucka Matkovič. Šolski upravitelj Janko Kincl, Irma Košuta in Rudi Jurjaševič so kmalu po okupaciji iz kraja zbežali. Franc Kaučič v svojih spominih piše, da mu je učiteljica Tucka Matkovič, ki je bila nemškega porekla in je ostala v službi na šoli, prostovoljno pomagala pri prevajanju v občinski pisarni. Njen mož Ivo Matkovič je v času okupacije dobil službo na občini v Apačah (prim. Franc Kaučič, *Spomini iz mojega življenja*, Maribor 2006, str. 75). Pri Sv. Trojici je postal nadučitelj velik podpornik nacizma Lascbaheer, v Voličini pa je bil med okupacijo nadučitelj v nemški šoli Slovenec Radovan Jaut. Ta se je popolnoma predal novim oblastem.

je vzgajalo mladino v nemškem duhu; poudarek je bil na učenju nemščine; ostala področja so bila zanemarjena.

Slika 2: Šolska zgradba v Voličini leta 1938, Kronika OŠ Voličina

Veliko težav je bilo zaradi neznanja jezika, zato učenci tudi niso mogli uporabljati razpoložljivih nemških knjig in literature. Že v poletnih mesecih 1941 so Nemci organizirali obvezne tečaje nemščine za vso prebivalstvo. Tečaje so izvajali nemški učitelji. 1. julija 1941 so morali slovenski učitelji, ki niso bili izgnani, delati v Mariboru tečaje. Tisti, ki so se že včlanili v Štajersko domovinsko zvezo, so jih lahko opravili; ostali so bili večinoma odklonjeni. V Lenartu⁵ je postal nemški nadučitelj Norbert Krisper, ki je v šolsko kroniko zapisal, da nemške vojaške enote med prodorom v Slovenske gorice pri Lenartu niso naletele na noben odpor. Že 7. aprila 1941 so se začele skozi Lenart valiti kolone vojaštva naprej proti Ptuj⁶. Za prvim nemškim nadučiteljem so v Lenart prišli tudi prvi štirje nemški učitelji. V službo so oblasti sprejele tudi slovensko učiteljico Avgusto Sollag iz znane trške nemške družine zdravnika in zobozdravnika Heinricha Sollaga⁷. Upravni vodja šole (vključno z nekdanjo meščansko šolo, ki je domovala v zgradbi nemške Schulverein iz leta 1909) je bil Högler. Ta je učiteljskemu zboru razložil predvojno gonjo zoper nemško

⁵ Med okupacijo se je Lenart imenoval *Leonhard in den Büheln*.

⁶ Kot navaja šolska kronika OŠ Lenart v Slovenskih goricah je bil Krisper prvi in hkrati zadnji kronist med nemško okupacijo 1941–1945 na lenarški nemški šoli.

⁷ Sollag je bil član Kulturbunda in nacistične stranke NSDAP.

prebivalstvo, ki je po prevratu ostalo v novi jugoslovanski državi in izpostavil šikaniranja članov Kulturbunda⁸. Člana te organizacije sta bila tudi Avgusta Sollag in Radovan Jaut, ki so ga nemške okupacijske oblasti takoj imenovali za nadučitelja na šoli v Voličini (Strahleck). Novo šolsko leto 1941/42 se je začelo 15. septembra 1941. Na lenarški šoli je poučevalo 5 učiteljev, 4 nemški in domačinka Sollagova. Skoraj nespremenjena sestava učiteljskega zbora je pri Lenartu ostala vse do konca nemške šole marca 1945. Sredi zime 1944/45 se je v šoli naselil mariborski Volksturm, zato so se učenci iz šolskega poslopja osnovne šole pri cerkvi morali preseliti v prostore meščanske šole. Obisk pri pouku je drastično upadel in 27. marca 1945 je bilo nemške šole pri Lenartu konec⁹. Nemški učitelji so pobegnili; v zgradbo meščanske šole se je naselila madžarska vojaška bolnica, v prostore osnovne šole pa nemška bolnica. Trg je v tem času že občutil skorajšnji konec nemške okupacije. Tudi najvplivnejši politični nacistični »trio« v Lenartu, zdravnik Heinrich Sollag, tovarnar Hans Pirich in prvi nemški župan Heinrich Sarnitz so še pred nemško kapitulacijo trg zapustili. Sollag je že aprila 1945 zapustil zdravstveno in zobozdravstveno ambulanto in zbežal v bližnjo Radgono. Za njimi je pobegnil tudi zadnji nemški župan med okupacijo Hirschman. Umaknilo se je tudi vojaštvo in orožništvo; šolski poslopji sta ob koncu vojne 1945 ostali prazni in zelo zanemarjeni¹⁰.

III

Nemško šolo v Voličini, ki je imela med okupacijo nemško ime *Strahleck*, je kot šolski upravitelj vodil krajevni vodja Štajerske domovinske zveze (Ortsgruppenführer) Radovan Jaut, roj. 27. novembra 1900 v Gradcu, ki je bil poročen z učiteljico Elo, roj. Kristl iz Korene. Ela Kristl in Radovan Jaut sta se poročila 22. septembra 1925 leta na Bledu¹¹. Ko se je po okupaciji v Voličini formirala skupina domoljubov, ki so razmišljali o možnostih odpora, se je tej skupini pridružil tudi Jaut. Skupino so se sestavljali Radovan Jaut, njegova

⁸ Kulturbund je bila krovna organizacija nemških manjšinskih otokov v Kraljevini SHS in kasneje ena ključnih pronacističnih petokolonskih formacij, ki se je zlasti po vzponu Hitlerja in nacionalsocializma na oblast močno nacificirala in radikalizirala. Na lenarškem območju sta se začela čutiti njen politični vpliv in propaganda po nacistični priključitvi Avstrije k Tretjemu rajhu leta 1938. Na nevarnost Kulturbunda so pred aprilsko okupacijo 1941 opozarjali zlasti člani lenarškega Sokola.

⁹ Ta datum Janko Kšela v svojem diplomskem delu NOB v Občini Lenart navaja kot dan, ko se je končalo poučevanje na vseh šolah med okupacijo na lenarškem območju.

¹⁰ Kronika OŠ Lenart; izvirni izvešček (hranila Knjižnica Lenart in avtor, ki mu ga je skupaj z gradivom o meščanski šoli podarila Marija Marica Kramberger iz Lenarta), str. 6.

¹¹ Poročni list št. 303, Bled.

žena Ela, Ivan Muršak, Edo Zorko, Slavko Tušek, Srečko Rojs ter Lenartčana Udo Jerič in Mladen Devide¹². Skupina se je sestajala od maja do jeseni 1941, ko se je povsem razšla. Povod za razhod je bila nevarnost izdaje, saj je Jautova žena Ela odkrila moževo izkaznico ŠDZ in značko nacistične stranke NSDAP in posumila, da gre za vrinjenca v skupino, ki jih bo verjetno izdal. Šlo je za resno nevarnost, zato so skušali člani Jauta na različne načine prepričati, da je skupina razpadla in da se ne bo več sestajala, saj je tudi Srečko Rojs odpotoval na Dunaj in to potrdil s poslanim pismom domačim v Voličini. Jaut je bil kljub temu zelo previden in pazljiv in je postopoma začel tudi odkrito sodelovati z nemškimi oblastmi oz. z Gestapom. Bil je tudi predvojni član Kulturbunda in član lovskega društva. Radovan Jaut kot nemški upravitelj na šoli leta 1941 ni bil nepoznan. Rojen je bil 27. novembra 1900 v Gradcu¹³. Po poklicu učitelj rimokatoliške vere, poročen od leta 1925, pred letom 1941 jugoslovanski državljan, član Lovskega društva (Jagdverein) in član Sadjarskega in vrtnarskega društva (Obst und Gartenverein), udeleženec 1. svetovne vojne, služil v Ljubljani, Trstu, v Budimpešti v enoti In. Regiment No. 97. Pri tem pa je zanimivo, da je bil s sklepom mariborskega polkovnega okrožja z dne 24. marca 1920 dokončno oproščen vojaške službe. Šestrazredno osnovno šolo, pripravnico in državno moško učiteljsko je obiskoval v Mariboru. Spričevalo o zaključku izobraževanja na učiteljski mu je bilo izdano 27. junija 1919 leta s števil. 2/1919. Opravil je izpit za službovanje v splošnih ljudskih šolah s slovenskim učnim jezikom pred strokovno komisijo meščanske šole v Mariboru 2. maja 1925. Stalni učitelj je postal leta 1926 in je dobil začasno službo v državni osnovni šoli v Makolah. Poleg slovenskega je dobro obvladal nemški jezik. Med učiteljskim službovanjem je tekoče napredoval v plačnih razredih ter se udeleževal dodatnega strokovnega usposabljanja. O njegovem političnem udejstvovanju po prihodu za učitelja v Voličini nimamo na razpolago verodostojnih virov. Leta 1922 je objavil članek v Učiteljskem tovarišu z naslovom *Vzgoja mladine v pošolski dobi*. Zapisal je, da naj bodo vzgojni in učni cilji ljudske šole naslednji: »Razvezovati v gojencu vse produktivne duševne sile in mu dati pravec za življenje, na pot v življenje! Kaj, ko bi ne bilo preresnično reklo našega velikega vzgojitelja Ivana Cankarja: 'Bog je pokazal človeku cilj, a na pot mu je dal berglje'. Za družbo v modernem smislu bese-

¹² Gre za skupino Viktorja (prim. Marjan Toš, *Žrtve vojne 1941–1945 na območju Upravne enote Lenart 1941–1945*, magistrska naloga, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2000). Ozadja Jautovega delovanja v tej skupini niso pojasnjena. Zanimivo je, da je Jaut sodeloval tudi s študentom Rojsem, za katerega je sumil, da je tesneje povezan z njegovo ženo Angelo (Elo). Nemškim oblastem ga ni izdal, čeprav je vedel, da je protinacistično usmerjen in povezan s sodelavci delavskega oz. komunističnega gibanja.

¹³ ARS, Fond AS 231 – Ministrstvo za prosveto, personalne mape učiteljev, škatla 15 (Jaut Radovan, št. 1193).

*de pa sledi neodložljiva, neoporečna dolžnost skrbeti za brezplačnost šolanja in učil, kajti prosta bodi pot sposobnemu!*¹⁴ Na šoli pri Sv. Rupertu, kot se je imenovala Voličina med obema svetovnjima vojnoma v minulem stoletju, je služboval med leti 1928–1939¹⁵. 1. januarja leta 1939 so ga šolske oblasti premestile na eno izmed šol na Kozjaku¹⁶, uradno pošto pa je še več kot pol leta dobival na naslov Sv. Rupert v Slovenskih goricah¹⁷. Po preverjanju in primerjanju podatkov iz Jautove personalne mape smo prišli do zaključka, da je bil Radovan Jaut iz Slovenskih goric premeščen k Sv. Jerneju v Dravogradu in ne na katero od šol na Kozjaku, kot je zapisano v nekaterih dokumentih in pričevanjih¹⁸. Na šoli pri Sv. Jerneju nad Dravogradom je dobil službo učitelja VIII. plačnega razreda in je v primerjavi s plačo upravitelja v Voličini za en razred nazadoval. Pred tem je bil za dobra dva meseca začasno nameščen kot učitelj na šoli pri Sv. Juriju v Slovenskih goricah. V šolskem letu 1940/1941 so na šoli pri Sv. Rupertu v Slovenskih goricah delali učitelji Terezija Galun, Antonija Škerbinc, Pavla Lobnik, Angela Ornik, Ana Pupis, Anton Božič, Niko Šuen, Franjo Škerbinc in Jože Kert. Šolske oblasti okrajnega načelstva Maribor – levi breg so vodstvo šole 1. aprila 1941 obvestile, da je z odredbo pristojnega ministrstva v Ljubljani s tem dnem ustavljeno vso delo na šoli in prekinjen pouk. Vsi učitelji so morali biti dosegljivi v kraju službovanja, nadučitelja Škerbinca pa so mobilizirali v jugoslovansko kraljevo vojsko v

¹⁴ Učiteljski tovariš, letnik 62, št. 8, 23. 2. 1922, 8.

¹⁵ Podatek mi je posredoval zdajšnji ravnatelj mag. Anton Goznik, ki mi je posredoval tudi faksimile šolske kronike za obdobje 1941–1945, za kar se mu najlepše zahvaljujem. V kroniki tega podatka sicer ni, pač pa je dokaj celovito opisano vojno obdobje in dogajanje v celotnem šolskem okolišu, vključno s podatki o narodnoosvobodilnem gibanju in o sodelovanju nadučitelja Jauta z nemškimi oblastmi v kraju in v bližnjem Lenartu. V personalni mapi Radovana Jauta pa je zabeležka, da je bil pri Sv. Rupertu stalni šolski upravitelj.

¹⁶ Poizvedovali smo na šolah Kapla, Remšnik in Gradišče na Kozjaku, vendar za Radovana Jauta nimajo nobenih podatkov in tudi ne njegove personalne mape. Alenka Mravljak iz Kaple domneva, da bi mogoče lahko bil učitelj v Pernicah in na Ojstrici, a tam podružnični šoli že lep čas ne delujeta več (prim. Alenka Mravljak, pismo Marjanu Tošu z dne 24. 10. 2024).

¹⁷ Zato je prejel več zahtevkov odvetnika dr. Maksa Šnuderla za povrnitev stroškov v pravdi zoper začasnega upravitelja OŠ Sv. Rupert Jakoba Meška, ki je dal mimo sklepa krajevnega šolskega odbora odstranil iz skupne pralnice Jautovo pralno posodo. Odvetnik je začasnega nadučitelja opozoril na nezakonito ravnanje. Pismo je datirano z dne 23. 6. 1939, ko Jauta ni bilo več v Voličini (prim. Pokrajinski arhiv Maribor – odslej PAM; mapa 6186, Radovan Jaut, učitelj). Jaut je zaradi Meškovega ukrepa vložil zahtevek za pravno varstvo v odvetniški pisarni Šnuderl že leta 1938, ko je kot učitelj še služboval na šoli. Leta 1939 je od Meška terjal refundacijo odvetniških stroškov.

¹⁸ Personalna mapa, Radovan Jaut, Arhiv Slovenije, Ministrstvo prosvete, III.br.79.731/38, IV. No, 22.834/-38.

Slavonskem Brodu¹⁹. S tem ukrepom je bilo za štiri leta konec slovenske šole tudi v tem kraju v Slovenskih goricah. Ves šolski arhiv so spravili v dve škatli in jih shranili v kletnih prostorih šolske zgradbe. Nekaj dni po okupaciji se je vrnil iz jugoslovanske kraljeve vojske učitelj Jože Kert, čez 14 dni pa tudi Franjo Škerbinc. Učitelja Antona Božiča so zadržali v nemškem ujetništvu.

Slika 3: Radovan Jaut leta 1936, ARS, Mapa Radovan Jaut

Slika 4: Ela Kristl – Tanja, arhiv ZZB NOB Lenart

Slika 5: Srečko Rojs – Niko, arhiv ZZB NOB Lenart

20. aprila 1941 je prišel na šolo v Voličini v spremstvu nemškega komisarja iz Lenarta Radovan Jaut in zahteval predajo vse uradne dokumentacije in inventarja ter kot nadučitelj prevzel vodenje šole. Obenem je bil imenovan za nemškega župana pri Sv. Rupertu. Takoj po nemški okupaciji aprila 1941 je postal tudi vodja krajevne skupine Štajerske domovinske zveze Voličina (Ortsgruppe St. H. B. Strahleck). Poleg vodstva krajevne skupine ŠDZ Voličina je bil nekaj časa zadolžen tudi za vodenje urada za ljudsko blaginjo. O njegovi usodi po vojni leta 1945 v arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor nimajo podatkov²⁰. Med okupacijo se je v šoli tudi nastanil in jo vodil do konca marca 1945. Med nemško okupacijo je bil tudi krajevni vodja Štajerske domovinske zveze Strahleck in je vse do konca vojne organizirano sodeloval z okupacijskimi oblastmi v bližnjem Lenartu in tudi na Ptujju. Okoli njega je še vedno nekaj neznank, saj je bil na primer takoj po okupaciji član prve odporiške skupine v Voličini, ki se je imenovala Viktorija. In to kljub temu, da je bil že nemški župan in vodja nemške šole. Ta skupina iz Voličine se je pogovarjala o nastalem položaju in iskala izhod. Pogovarjali so se o bodočih nalogah, vendar so si bodoče delo za osvoboditev razlagali po svoje. Skupina iz Voličine se je jeseni 1941 nehala sestajati, ker je Jautova žena odkrila

¹⁹ Kronika OŠ Voličina z dne 13. 8. 1946.

²⁰ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fond: St. HB. Kreisführung Pettau, fasc: K 11/ 3, mapa: Ortsgruppe Strahleck. Za podatke se najlepše zahvaljujem kolegici dr. Ireni Mavrič Žižek.

moževo rdečo izkaznico Štajerske domovinske zveze ter značko NSDAP in so posumili v Jautovo iskrenost. Sestajanje je potekalo neorganizirano in spontano; bilo je odraz nezadovoljstva in tihega odpora. Skupina iz Voličine je nehala delovati jeseni, ker so se neke nedelje, ko so prišli z lova, sprli. Ela, Jautova žena, je ostale člane skupine že prej opozorila, da se mož čudno obnaša. Srečko Rojs je bil zaradi tega potrta. Odšel je na Dunaj in tam vzpostavil stike s partizansko skupino na Peci, kamor je odšel leta 1942 pozimi. Ivanu Muršaku je obljubil, da se bo oglasil, če bo srečno prišel k partizanom. Da bi zakrinal Jautovo sumničenje zaradi svojega odhoda, je poslal domačim pismo, da je odšel v Švico študirat²¹. Pismo je videl tudi Jaut. To so bili resni poskusi prepričati Jauta, da se je skupina zares razšla, da bi tako ustvarili pogoje za nadaljnje delo²².

Zakaj Jaut članov skupine ni prijavil na izpostavi Gestapa na Ptuj, še vedno ni znano. Prav tako ni pojasnjeno, zakaj Jauta med okupacijo sodelavci NOB in patrolje Lackovega odreda, ki so od poletja 1944 prihajale v osrednje Slovenske gorice, niso poskušale likvidirati. Že marca 1943 je Srečko Rojs s še tremi partizani prispel preko Pohorja v Voličino. Želeli so prestrašiti Radovana Jauta in ga odvrniti od sodelovanja z Gestapom. To jim ni uspelo, saj jim Jaut ni hotel odpreti stanovanja, partizani pa očitno niso želeli tvegati spopada z nemško policijo in so se od Jauta umaknili. Še isti večer so obiskali nekaj njegovih somišljenikov in podpornikov in se nato preko Korene in Dupleka varno vrnili na Pohorje.²³ Pripadniki OZNE so ga leta 1944 celo poskušali pritegniti k sodelovanju, a od njega ni bilo nobene koristi, saj je ostal do konca sodelavec okupacijske oblasti. Še spomladi 1945 je s svojo avtoriteto in grožnjami ljudem po represalijah pomagal pri utrjevanju obrambne linije na južnem pobočju Zavrha nad Voličino²⁴.

²¹ Srečko Rojs je pisal z Dunaja domačim na izmišljeni naslov v Voličini, ki je glasil na Adolfa Krajnca, Zg. Voličina 136. Njegova pisma je pismonoša Franc Lorenčič vedno oddal Janezu Muršaku v Strmi gori.

²² Janko Kšela, NOB v Občini Lenart, Lenart 2023, 29. Takšne in podobne uporniške skupine so v Slovenskih goricah in na celotnem slovenskem Štajerskem nastajale na osnovi narodne zavesti. Nekatere so sestavljali narodnozavedni pripadniki Katoliškega tabora in drugi rodoljubi. Skupine so poskušale (tudi Viktorija) oslabiti učinke nacistične propagande. Kasneje so se člani teh skupin v veliki večini vključili v OF, nekatere skupine pa so se povezale s Slovensko legijo v Ljubljani, a so bile še vedno proti okupatorju (prim. Marjan Toš, *Žrtve vojne 1941–1945 v osrednjih Slovenskih goricah* (Upravna enota Lenart), magistrsko delo, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2001).

²³ Domače novice (ur. Tone Štefanec), Lenart 1963, letnik III., št. 3, 6.

²⁴ Jaut je krajevne razmere odlično poznal in tudi vse osebne povezave ter zveze med nekaterimi kasnejšimi vidnejšimi sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja. Bil je tudi med akterji izdaje srečanja aktivistov OF 4. decembra 1944, ko je pri Domanjkovi domačiji padla njegova prva žena Ela Kristl – Tanja. Ozadje te izdaje še vedno ni pojasnjeno.

Kot vodja nemške šole je Jaut v učiteljski službi od predvojnih učiteljev zadržal samo ženo Elo (Angelo) Jaut. Poleg zakoncev Jaut sta na začetku okupacije poučevali še Karla Arnež iz Gradca in Tausch Ema iz Gradca. Učitelji so se menjavali in na tej šoli so med nemško okupacijo učili še Dora Bračko iz Gradca, Kete Leber z Dunaja, Hedi Schrank iz Kurtefelda, Kristina Bauman iz Gradca, Ana Hartleb iz Gradca in Spörl Albertina z Dunaja. Velika težava pri pouku je bilo neznanje nemškega jezika. Pouk je potekal vsak drugi dan²⁵. Od predvojnih učiteljev ni bil nihče izgnan ali aretiran. Franjo Škerbinc je dobil službo na občini Strahleck in po letu 1942 na občini Sv. Vid (danes Videm) pri Ptujju. Terezija Galun, por. Rojs, je tudi službovala na občini Strahleck; Jože Kert je odšel v službo na železnico v Maribor, Niko Šuen prav tako na železnico v Mariboru in nato v Nemčiji, Pavla Lobnik, por. Čuček, je dobila službo na pošti Sv. Rupert, Angela Ornik pa je službovala v Mariboru. Brez službe sta ostali samo učiteljici Antonija Škerbinc in Ana Pupis²⁶.

Radovan Jaut se je kot nemški župan in nadučitelj razvezal od Ele (Angele) Jaut leta 1942 in se na novo poročil z učiteljico Kristino Bauman. Ela (Angela) Jaut je po razvezi prevzela dekliški priimek Kristl in je bila premeščena na šolo pri Sv. Barbari v Slovenskih goricah (danes Korena). Radovan Jaut in Ela (Angela) Kristl, roj. 22. januarja 1901, sta se poročila leta 1925. Radovan Jaut je na sodišču v Mariboru vložil tožbeni zahtevek za ločitev 22. septembra 1942, žena Ela (Angela) pa je nanj kot tožena stranka odgovorila 6. oktobra 1942. Javna ustna obravnava ločitvenih zahtevkov zakoncev Jaut je bila na sodišču 21. oktobra 1942. Vodil jo je sodnik dr. Tiroh, navzoč pa je bil tudi zapisnikar Petek. Po razpoložljivih podatkih je bil zakon razvezan 4. novembra 1942²⁷. Radovan Jaut, ki je zahteval razvezo zakona, je med razlogi za ločitev navedel ženino nespoštovanje zakonske zaobljube in dodal, da je leta 1939 slučajno dobil v roke pismo študenta Rojsa, ki je bilo naslovljeno na njegovo ženo Angelo. Vsebina tega pisma ne dovoljuje nikakršnega dvoma o tem, da je »soproga imela s študentom Rojsom nedovoljeno razmerje«, je pripomnil na sodišču. Ženo je z vsebino tega pisma soočil in ker ga je prosila za odpustanje, je to tudi storil. Kasneje je leta 1941 opazil, da žena Angela razmerja s študentom Rojsom ni prekinila in da je razmerje trajalo še naprej. K temu

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid. in www.trnovska-vas.si z dne 18. 10. 2024 in www.ovtar24.si z dne 30. 9. 2024. Po končani vojni je bil učitelj Jože Kert premeščen na šolo Lokavec, Angela Ornik na šolo Marija Snežna (danes Zg. Velka), Niko Šuen na šolo pri Sv. Bolfenku (danes Trnovska Vas), Franjo Škerbinc pa je kot šolski upravitelj prevzel vodenje šole pri Sv. Rupertu v Slovenskih goricah. Niko Šuen je bil v Trnovski Vasi med nosilci kulturne dejavnosti in tudi predsednik tamkajšnjega Kulturnega društva Trnovska Vas. Jože Kert pa je v Lokavcu ustanovil Krajevno organizacijo RK Lokavec.

²⁷ PAM, mapa Radovan Jaut, 6186.

je med navajanjem razlogov za ločitev dodal, da je imel tudi sam v zadnjem času razmerja z drugimi ženskami. Po njegovem je zakon izgubil smisel in je edina rešitev njuna razveza. Sam se še ni odločil, ali se bo po razvezi spet poročil. Jautova žena Angela (Ela), roj. Kristl, učiteljica na šoli v Koreni, je na obravnavi potrdila navedbe moža Radovana. Je pa odkrito povedala, da je študent Rojs postal njen prijatelj, vendar z njim ni imela intimnih odnosov. Mož je študenta Rojsa leta 1941 celo povabil v njuno stanovanje na obisk. Tudi ona je ocenila, da njun zakon nima smisla in da se strinja z razvezo. Oba sta sodišču zagotovila, da se na sklep o razvezi ne bosta pritožila. Stroški sodnega postopka so znašali 80 RM.²⁸

Med arhivskimi dokumenti Ele Kristl – Tanje se je našel tudi njen testament – oporoka, ki je datirana na dan 1. 6. 1944 in je bila v rokah njenih dedičev. Oporoka je bila napisana v nemškem jeziku, njeno veljavnost pa je razglasilo Okrajno sodišče v Mariboru 27. julija 1946. Njeni zakoniti dediči so bili Ferdinand Kristl, organist v Rumi, roj. 1892, Josip Kristl, učitelj, roj. 1898, Alojzija Novak, roj. Kristl, učiteljica v Ljubljani, roj. 1894, Pavlina Prekoršek, roj. Kristl, posestnica pri Sv. Barbari, roj. 1896, in Fanika Lešnik, roj. Ahman, posestnica pri Ptujju, roj. 1888. Do smrti je Ela (Angela) Kristl stanovala pri Sv. Barbari (Korena) št. 2 in je bila lastnica srednje velikega posestva v k. o. Zavrhu in v k. o. Zg. Voličina. V Zavrhu je imela stanovanjsko hišo, pašnik, tri njive, vinograd in vrt. Zapuščinski sklep z opredelitvijo dedovanja dedičev je bil izdan 2. marca 1948. V tem sklepu je naveden datum njene smrti 9. december 1944²⁹. Premoženje Radovana Jauta je bilo po vojni zaplenjeno, in to s sklepom Okrajnega sodišča v Mariboru zp. 797/46 – 2; 24/8 – št. 2717/46 z dne 24. avgusta 1946. Sodišče je navedlo, da je njegovo bivališče neznano in da se z pravnomočno odločbo Okrajne zaplembe komisije Maribor – okolica z dne 27. 8. 1946, opr. štev. 631, prenese vso premoženje in nepremično premoženje Radovana Jauta iz Zavrha 19 v državno last in se naroča Zemljiški knjigi pristojnega sodišča, da se vknjiži kot lastnik država (FLRJ). Sklep je podpisal sodnik dr. Jože Goričar³⁰.

²⁸ PAM, mapa Radovan Jaut, 6186. Sklep o razvezi zakoncev Jaut je voden pod številko Cg 567/42 in datiran na dan 21. 10. 1942. Jaut se je kmalu po razvezi poročil z učiteljico Kristino Bauman.

²⁹ Ibid. V sklepu so točno opredeljeni deleži oz. zapuščina za vsakega od zakonitih dedičev. Vsak je dobil 1/5 njenega premoženja. Datum 9. december je očitno napaka, saj so vsako leto spominske slovesnosti na dan smrti pri spomeniku na kraju smrti 4. decembra (prim. Korenček, šolski časopis OŠ Korena 2019/2020, Spominska slovesnost Ele Kristl Tanje ob 75-letnici njene smrti).

³⁰ Ibid. Pred izdajo sklepa je bil skrbnik omenjenega premoženja Franc Perhanc, sodni uradnik v Mariboru.

IV.

Nemške okupacijske oblasti so občino Sv. Rupert preimenovali v občino Štralek – Gemeinde Strahleck. Ponemčili so tudi vse druge kraje na tem območju in uveljavljali svojo raznarodovalno politiko z ofenzivno germanizacijo na vseh področjih. Zlasti še v šoli in v nemškem vrtcu.

Kraj	Leto 1941 ³¹	Leto 1943 ³²
Občina Sveti Rupert v Slovenskih goricah	Sankt Ruprecht	Strahleck
Čermljenšak	Tschermlenscheg	Schirmel
Nadbišec	Nadwischetz	Oberwisch
Rogoznica	Ragosnitz	Sandberg
Selce	Selzaberg	Selzerberg
Spodnja Voličina	Unterwellitschen	Unterwöltsch
Straže	Strasche	Wart
Zavrh	Sauerberg	Sauerberg
Zgornja Voličina I	Oberwellitschen I	Gutenhag
Žikarci II	Schikarzen II	Langenacker
Dolge njive	Langenacker	

Slovenske gorice kot ostali del vzhodne Slovenije so se nekoliko pozneje vključile v organizirani odpor proti okupatorju. Res je, da so v nekaterih krajih tudi na tem področju bile organizirane akcije že leta 1941 (Ljutomer, Radgona). Poleti 1942 se je na širšem ptujskem območju pojavila slovensko-goriška četa, katere vpliv se je čutil tudi na voličinskem območju, še zlasti v predelih Čermljenšaka in Selc. Po izdaji in borbi z Nemci 8. avgusta 1942 v Mostju pri Juršincih so borci te čete popadali. Med ujetimi ranjenimi borci je bil tudi kmet Jože Lacko, ki so ga v ptujskih zaporih strahotno mučili in je 18. avgusta 1942 mučenju odlegel. Po padcu te čete je nastalo na celotnem območju osrednjih Slovenskih goric (in tudi na širšem ptujskem območju) precejšnje zatišje. V letu 1943 sta bila v Slovenske gorice poslana aktivista Franc Zalaznik – Leon in Srečko Rojs – Niko, ki sta začela organizirati postojanke pri zaupnih ljudeh in jih pridobivati za odporniško gibanje. Organizirala sta nekaj krajevnih odborov OF, ki so bili jedra za kasnejši organizirano odpor in politični agitator

³¹ Ortsverzeichnis zur Gemeindegrenzkarte von Untersteiermark, Miesstal und Übermurgebiet, Bearbeitet von dr. Manfred Straka und Dr. Wilhelm Sattler, Südostdeutsches Institut, Graz 1940, str. 27.

³² Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, Nr. 24, ausgegeben in Graz am 26. August 1943, Verordnung über die Namen der Gemeinden, Katastralgemeinden und Ortschaften in der Untersteiermark vom 4. Juni 1943, str. 169.

za širjenje odpora proti okupatorju. Ta organizacija je potekala počasi in šele poleti 1944 je bilo organizirano Slovenjgoriško okrožje OF, katerega sekretarka je postala Ela Erlih – Atena. S formiranjem okrožja so nastali pogoji za organizacijsko povezanost političnega aktiva, ki je delal na tem področju. Slovenjgoriško okrožje je bilo takrat razdeljeno na več manjših okrajev: Lenart, Sveta Trojica (Gradišče), Martin pri Vurbergu (Dvorjane) in Jarenino. Ostali kraji pa so pripadali enemu ali drugemu okraju. Sekretarji takratnih okrajev so bili: Lenart: Srečko Rojs – Niko, Sv. Trojica: Kovač – Prlek, Martin pri Vurbergu: Janko Kocbek – Mitja in v Jarenini Edo Zorko – Mihec. Z ukinitvijo Slovenjgoriškega okrožja jeseni 1944 so se aktivisti OF povezali z Ljutomerskim okrožjem, katerega sekretar je bil Viktor Stopar. Novembra 1944 so kraji, ki jih obsega sedanja UE Lenart, prišli pod mariborsko okrožje. Istočasno je bil organiziran večji okraj Lenart, ki je obsegal poleg krajev zdajšnje UE Lenart še Velko, Sladki vrh, Koreno, Martin in Biš. Z ustanovitvijo okraja Lenart sta bila organizirana okrajni odbor OF in okrajni komite KPS. Za sekretarja okrajnega odbora OF in komiteja je bil imenovan Franc Hojnik, v novembru ali decembru leta 1944 pa ga je zamenjal Tone Ulrih – Kristl, ki je bil sekretar do osvoboditve. Okraj Lenart je v tej velikosti ostal še po osvoboditvi do avgusta leta 1945, ko je bil združen z okrajem Maribor – levi breg³³.

Na voličinskem območju je bilo jeseni 1943 in spomladi 1944 več postojank, med njimi tudi Muršakova »klečaja« na Strmi gori. Tu so čakali mobiliziranci za partizanske enote na Pohorju in Kozjaku (med njimi so bili tudi dezertarji iz nemške vojske) na zvezo s kurirji. Večkrat je bilo tudi po ves teden zbranih več ljudi v mali sobici. Mala okna so bila zastrta; hodili so lahko samo v prostor, kjer je bila sadna stiskalnica. Hrano jim je prinašala Antonija Repič. Izgledalo je, kot da hodi po pijačo v zidanico, čeprav je bila v posodi hrana. Nosila je tudi hrano terencem, ki so bili v gozdu. V »klečaji« je bilo skritih več domačinov, preden so lahko odšli v partizansko enoto (Lackov bataljon oz. kasnejši Lackov odred – op. avt.) na Kozjaku. Tu je bil meseca novembra tudi Franček Letnik — Branko, preden je odšel v partizane na Kozjak. Postojanka za Voličino je bila tudi pri Muršakovih ob Pesnici v Spodnji Voličini. Muršak je puščal pošto za terence v skritem koritu pod hlevi. V koritu so bile stare 'konzerve', med katerimi so skrivali pošto. Terenci so lahko prišli do korita tudi preko Pesnice po podrtem drevesu. V letu 1944 so na terenu v Voličini in v bližnji okolici delali kot terenci Mladen Devide — Tone, Boris Drnovšek — Naca, Ivan Bajgot — Savo, Miha Bračič, pozneje pa tudi Ela Kristl — Tanja, Aleksander Pirher — Aco, Edo Zorko — Mihec in drugi. Z delom na terenu je nadaljeval tudi Srečko Rojs – Niko.³⁴ Z njim je vseskozi

³³ Edo Zorko Mihec, Domače novice, Lenart, letnik 2, št. 2, 8. 2. 1962.

³⁴ Franjo Skrbinc, Domače novice, Lenart, letnik 3, št. 11, 30. 5. 1963.

sodelovala Ela Kristl – Tanja, ki je bila z narodnoosvobodilnim gibanjem na voličinskem območju tesneje povezana od leta 1943. Delovala je na terenu in se zadrževala pri mnogih hišah v Voličini in Koreni. Kot učiteljica je bila priljubljena in so ji domačini vse bolj zaupali. Jeseni leta 1944 je postala sekretarka lenarškega okraja. Za njo je bil usodni 4. december 1944. Za ta večer je bil sklican sestanek in bi se moral ustanoviti odbor OF za Spodnjo Voličino. Po izdajstvu je za ta sestanek zvedela lenarška žandermerija, ki je tega dne ob mraku zasedla okolico hiše pri Domanjku v Zg. Voličini. Do hiše je prišel najprej Jože Bezjak – Prlek iz Gočove. Tega so brez streljanja ujeli. Peljali so ga s seboj v Lenart, od tam v Ptuj in je bil pozneje v Cirkovcih ustreljen kot talec. S severne strani sta proti Domanjku prišla tudi Edo Zorko – Mihec in Ela Kristl – Tanja. Prej sta se še oglasila pri Francu in Kristini Vogrin. Ko sta bila nekako sredi sadovnjaka, so Nemci začeli proti njima streljati. Ela je bila zadeta in je obležala, Mihec pa se je uspel rešiti. Nemci so odšli, ne da bi se prepričali, ali je kdo padel.

Slika 6: Spomenik pri Domanjkovi domačiji, kjer je padla Ela Kristl – Tanja

Zgodaj zjutraj je odšel iskat Tanjo Franc Krajnc iz Pesjaka. Našel jo je mrtvo. Odvzel ji je orožje in pisemski material iz torbice. Nato so o dogodku obvestili oblasti in bivši mož Radovan Jaut jo je dal prepeljati na pokopališče, kjer so

jo tudi pokopali. Novica o smrti je šla od ust do ust in zbudila globoko žalost. Po osvoboditvi so njene ostanke prepeljali na pokopališče v Koreno, od koder je bila doma³⁵.

Proti koncu leta 1944 se je narodno osvobodilni boj na celotnem področju Voličine zelo razgibal. V Zg. Voličini je bilo svojevrstno »središče« v Pesjaku pri Kranjčevih in sosedih, znano z imenom »Republika«. Bližnji hrastovski gozd je bil tako da domačine kot aktiviste z drugih koncev Slovenskih goric varno zatočišče. Drugo središče je nastalo v Nadbišču pri Rojku in okolici. Tu so skopali v bližnjem gozdu bunker, kje je delala prva tehnika za lenarško okrožje. Za razmnoževanje letakov in lističev jim je služil razmnoževalni stroj, ki so ga zaplenili na občini v Voličini³⁶. Tretje središče je nastalo v Selcih pri sadjarju Martinu Čehu in četrto v Rogoznici pri Fradlu. Po kurirskih poteh so skozi Voličino potovali nekateri znani funkcionarji osvobodilne fronte. Ustavljali so se po nekaj dni pri raznih hišah in govorili na mitingih. Meseca oktobra 1944 je potoval skozi Voličino Vlado Majhen – Rafael. Bil je pri kmetu Karlu Korošču v Zg. Voličini in pri Ivanu Muršaku. Majhen je bil rojen v Voličini in je dobro poznal ljudi, saj je bil njegov oče pred vojno v tem kraju učitelj. Proti koncu leta 1944 se je na tem območju mudil partizanski duhovnik Jože Lamprecht in ob večerih po naseljih domačinom razlagal pomen NOB. Zaradi odporniškega gibanja se na tem območju ni moglo uveljaviti še protikomunistično gibanje³⁷. Zasluga za to gre predvsem domačinom terencem, ki so imeli pri ljudeh zaupanje. Zato tudi ni prišlo do večjih izdajstev. Okupacijske oblasti so proti koncu leta 1944 okrepile delovanje orožniških postaj in tudi vermanšafta, v katerega so mobilizirali domačine.³⁸

V.

Radovan Jaut je vojno preživel kot vodja nemške šole in krajevni vodja ŠDZ v Voličini. Kljub večkratnim poskusom pripadnikov OZNE že konec leta 1944 in še večkrat leta 1945 ni pristal na sodelovanje in je dajal zgolj vtis,

³⁵ Franjo Škrbinc, *Domače novice Lenart*, letnik 3, št. 7, 4. 4. 1963.

³⁶ Po vojni so stroj predali Muzeju NO v Mariboru.

³⁷ Avtor v spominih piše o »belogardizmu« (to je ideološko poimenovanje nasprotnikov NOB na območju Ljubljanske pokrajine, ki so bili organizirani v Vaških stražah in v MACV. Poimenovanje je KPS povzela po sovjetskem poimenovanju nasprotnikov revolucije 1917, ko se je bela garda borila proti boljševikom). Predhodnik MVAC (Milizia Volontarie Anticomunista) so bile *vaške straže*, paravojaške enote, sestavljene iz vaščanov, ki so varovali svoje vasi. Prve vaške straže so bile ustanovljene v Šentjoštu 17. julija 1942 predvsem zaradi samovolje partizanskih poveljnikov.

³⁸ Franjo Škrbinc, *Domače novice Lenart*, letnik 3, šte. 4, 21. 2. 1963.

da se je z njimi pripravil pogovarjati. Jaut je vse do konca vojne dobro poznal vse lokalne sodelavce in podpornike OF in svojce partizanskih borcev s širšega območja Voličine in kljub temu razen izjem zoper njih ni ukrepal oz. jih prijavil Gestapu. Kot nemški šolski upravitelj je Jaut organiziral nabiranje zelišč, zlasti trpotca, ki so ga učenci posušenega prinašali v šolo in zanj dobili po 3 medenjake. Trpotec so uporabljali za čaj v nemški vojski³⁹. Čeprav so partizani jeseni 1944 pripravili napad na občino in nemško šolo v Voličini, se je Jaut napadu izognil. Partizani so na občini sežgali nekaj dokumentov in odnesli živilske karte, na šolskem poslopju pa so razbili okenske šipe⁴⁰. Jautu pripisujejo izdajo srečanja aktivistov OF lenarškega okraja 4. decembra 1944 pri Domajnкови domačiji. O tem srečanju so bili natančno obveščeni nemški orožniki oz. žandarji pri Lenartu. V zasedi je bila ubita bivša Jautova žena Ela Kristl, ki jo je Jaut dal pokopati na pokopališču v Voličini. Ujeli so Jožeta Bezjaka Prleka in ga kot talca ustrelili januarja 1945 v Cirkovcih na Dravskem polju.

Slika 7: Spomenik Jožetu Bezjaku – Prleku v Gočovi, foto Marjan Toš

³⁹ Martina Golija, Zavrh, ustna izjava 28. 4. 2025.

⁴⁰ Kronika OŠ Voličina.

Marca 1945 so Jauta aretirali oznovci in ga poskušali pridobiti za sodelovanje, na kar je pristal. Niso pa ga hoteli poslati v partizansko enoto. Jaut je po poročilu Mladena Devideja prinašal koristne informacije obveščevalnega značaja. Žal Devide o Jautu ni navedel več podatkov in tudi ni opisal Jautove usode po letu 1945. Bil naj bi aretiran in ustreljen⁴¹. Spomladi 1945 je Jaut omogočil bivanje vojaških enot v šolskih prostorih. Nasploh je proti koncu vojne nemško vojaštvo pogosto prihajalo v Voličino in konec aprila 1945 se je zgodil tudi spopad med Nemci in partizani v Rogoznici⁴². Nemci so se po daljšem streljanju morali umakniti. Šest nemških vojakov so partizan ujeli in jim zasegli motorno kolo. Šele 8. maja 1945 so zadnji nemški vojaki zapustili Voličino in vsi so želeli priti čimprej v Avstrijo in od tam na svoje domove. Za bežečimi Nemci so krenile enote bolgarske vojske, ki je bila že lep čas v osrednjih Slovenskih goricah. Bolgarski vojaki so na veliko kradli (še zlasti kolesa) in tudi posiljevali žene in dekleta. Šolska kronika nemškega nadučitelja Radovana Jauta v tem času več ne omenja. Njegova usoda je ostala precejšnja skrivnost. Alojz Slavko Bezjak iz Voličine v pričevanju navaja, da je bil prijat in zaprt v zbirnem taborišču OZNE v bližnjem gradu Hrastovec. Tam naj bi ga ubili, čeprav ga na poimenskem seznamu žrtev ne najdemo. Ena od domnev, o kateri govorijo domačini, je, da so ga po koncu vojne na hitro obsodili na smrt in ga ubili domači aktivisti z območja Voličine. Tudi Martina Golija iz Zavrha navaja dve možnosti njegove usmrčitve. Po pripovedovanju njenih domačih so ga na hitro brez posebne obsodbe ubili domačini iz Voličine takoj ob osvoboditvi⁴³. Po eni od verzij, ki je ohranjena v ustnem izročilu, pa je bil aretiran s strani OZNE in poslan v Hrastovec, kjer je za njim izginila vsaka sled. Nobena od domnev pa ni podprta z uradnim pisnim dokumentom⁴⁴. Med terenskim delom sem srečal več starejših domačinov, ki o smrti Jauta niso želeli govoriti, saj »o tem še vedno ni dobro govoriti. Nikoli se ne ve, kaj se

⁴¹ Alojz Bezjak, Voličina, ustna izjava, z dne 23. 11. 2023. Bezjak je povedal, da so ga odpeljali v zbirno taborišče OZNE v grad Hrastovec, kjer je za njim izginila vsaka sled.

⁴² Šolska kronika.

⁴³ Ustna izjava Martine Golija, Zavrh z dne 28. 4. 2025.

⁴⁴ Zadnji lastnik Hrastovca Gundiger Herberstein je s svojo ožjo družino zapustil grad približno dvajset dni pred nemško kapitulacijo. Po navedbah prič se je v Avstrijo odpeljal z dvema vprežnima vozovoma in s seboj odpeljal le najnujnejšo osebno opremo. Vsa ostala oprema je ostala na gradu, o čemer pričajo tudi kasnejši popisi premoženja. Konec druge svetovne vojne v drugi polovici maja leta 1945 je varnostno-obveščevalna služba OZNA v gradu ustanovila zbirno taborišče za ljudi, ki po njenem mnenju niso simpatizirali z novo oblastjo. Taborišče je delovalo do 6. septembra istega leta; zaprtih je bilo veliko ljudi iz celotne Slovenije. Med njimi je bilo tudi okoli 500 prekmurskih Madžarov. Zaradi slabih bivalnih razmer je veliko ljudi umrlo, med njimi največ žensk in otrok, veliko pa jih je bilo ustreljenih. Na pokopališču v Voličini je v neoznačenih grobovih pokopanih precej ljudi, pripeljanih iz gradu Hrastovec med 10. in 29. avgustom leta 1945; grobišče je tudi v ribnikih pod gradom (19 Lenartčanov, umorjenih 17. maja 1945).

nam lahko zgodi.« Povedali so le, da naj bi ga ubili že pred odprtjem zbirnega taborišča Hrastovec na »domaćem območju v Strmi gori«. Njihovih imen niso dovolili objaviti.

Slika 8: Spomenik žrtvam nacifašizma v Voličini, foto Marjan Toš

Vodja nemške šole v Voličini Radovan Jaut za vzdrževanje zgradbe ni posebej skrbel. V enem razredu je uredil novi pod in za enega nabavil nove šolske klopi. Pač pa je za pisarno šolskega upravitelja nabavil novo pohištvo in ob severni strani šolskega poslopja zgradil novo drvarnico. Ker so v zadnjih mesecih vojne v šolo nastanili večje število vojakov, je bilo veliko opreme poškodovane ali uničene. Na oknih je manjkalo 185 šip. Razen slik, ki so bile shranjene na podstrešju, so bile uničene vse zbirke učil. Ostalo je le nekaj poškodovanih preparatov živali, škatla mineralov, model človeškega ušesa in model parnega stroja. Knjižnica je bila uničena, saj so vse slovenske knjige odpeljali na uničenje in za stari papir. Pouk se je po osvoboditvi pričel šele 5. junija 1945 in je trajal do 28. julija tega leta. To je bila bolj priprava na novo

šolsko leto 1945/1946⁴⁵. Vsi predvojni učitelji so se javili vodstvu šole, a so bili zaradi velikega pomanjkanja učiteljev iz Voličine premeščeni na druge šole. Jože Kert je moral v obmejni Lokavec, Angela Ornik k Mariji Snežni (danes Velka v Slovenskih goricah), Niko Šuen pa k Sv. Bolfenku (današnja Trnovska vas). Tako so na šoli v Voličini ostali in poučevali Antonija Škerbinc, Pavla Čuček, Terezija Rojs in Franjo Škerbinc, ki je bil hkrati šolski ravnatelj (nadučitelj). Znanje učencev je bilo slabo, saj so nemško šolo neradi obiskovali in so bili podvrženi germanizaciji, to je učenju nemškega jezika. Zgodovine in geografije med okupacijo niso poučevali, pri računstvu (matematiki) v višjih razredih niso poznali niti poštevance in štirih računskih operacij. Zato je bil začetek slovenskega pouka tudi na šoli v Voličini zelo težaven. Največji problem so bili učbeniki, ki jih praktično ni bilo. Zato so si učitelji pomagali z raznimi letaki in plakati ter s stenskimimi tablami, ki so jih pogosto uporabljali⁴⁶.

VIRI IN LITERATURA

Ustni viri

Martina Golija, Zavrh
Alojz Bezjak, Voličina
Konrad Krajnc, Selce
Anton Goznik, Voličina
Alenka Mravljak, Kapla

Internetni viri

www.trnovska-vas.si
www.ovtar24.si

Arhivski viri

ARS, Personalna mapa Radovan Jaut, Ministrstvo prosvete III. br. 79.731/38, IV. N. 22.834/-38
ARS, Fond AS 231-Ministrstvo za prosveto, personalne mape učiteljev, škatla 15 (Jaut Radovan, št. 1193).

⁴⁵ Franjo Škerbinc, zapis v Šolski kroniki.

⁴⁶ Ibid. Nadučitelj Škerbinc je v kroniki zabeležil, da je bil poglavitni cilj slovenskega učiteljstva takoj po vojni povrnitev zaupanja učencev ter skrb za njihovo vzgojo v duhu novih vrednot. »Slovenski narod, ki je v teh hudih časih okupacije toliko pretrpel, je s svojim junaštvom dokazal pred vsem svetom, da je vreden svobode.«

PAM, mapa Radovan Jaut, 6186. Sklep o razvezi zakoncev Jaut je voden pod številko Cg 567/42 in datiran na dan 21. 10. 1942

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fond: St. HB. Kreisführung Pettau, fasc: K 11/ 3, mapa: Ortsgruppe Strahleck n 21. 10. 1942.

Ortsverzeichnis zur Gemeindegrenzkarte von Untersteiermark, Miesstal und Übermurggebiet, Bearbeitet von dr. Manfred Straka und Dr. Wilhelm Sattler, Südostdeutsches Institut, Graz 1940.

Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, Nr. 24, ausgegeben in Graz am 26. August 1943, Verordnung über die Namen der Gemeinden, Katastralgemeinden und Ortschaften in der Untersteiermark vom 4. Juni 1943.

Kronika OŠ Voličina

Kronika OŠ Lenart v Slovenskih goricah

Časopisje

Učiteljski tovariš, letnik 62, št. 8, 1922, NUK Ljubljana.

Domače novice, Lenart 1961–1965.

Korenček, šolski časopis OŠ Korena, šol. leto 2019/2020.

Literatura

Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, Maribor 1968.

Franc Kaučič, Spomini iz mojega življenja, Maribor 2006.

Janko Kšela, NOB v občini Lenart, Lenart 2023.

Marjan Toš, OZNA v Slovenskih goricah 1945–1950, Lenart 2024.

Marjan Toš, Žrtve vojne 1941–1945 v osrednjih Slovenskih goricah (Upravna enota Lenart), magistrsko delo, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2001.

Aleš Zelenko, Rupnikova linija na Koroškem in Štajerskem, Vojni muzej Logatec, Vojno-zgodovinski zbornik 14, Logatec 2003.

RADOVAN JAUT IZ VOLIČINE IN NJEGOVE VLOGE MED NEMŠKO OKUPACIJO

Povzetek

Nacisti so se aprila 1941 na slovenskem Štajerskem odločili za okupacijski sistem šefa civilne uprave, kakršnega so uvajali v okupiranih pokrajinah, do katerih so imeli poseben interes in bi jih radi čim prej vključili v tretji rajh. V prvih treh mesecih okupacije so nacisti še pustili takšno upravno razdelitev zasedenega ozemlja (okraji, občine), kot so jo našli, in so jo le nekoliko spremenili. Julija 1941 so nacisti okupirano slovensko Štajersko razdelili na pet podeželskih (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice in Trbovlje) in mestno okrožje

(Maribor), nekdanji Ljutomerski okraj pa so v upravnem pogledu priključili okrožju Radgona na avstrijskem Štajerskem. Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem enaka kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so nacisti na slovenskem Štajerskem poleti 1941 ukinili okraje in uvedli okrožja. Okrožje Ptuj je zajelo mestno občino Ptuj, okraj Ptuj okolica in dele okrajev Maribor levi in Maribor desni breg ter Šmarje pri Jelšah. V ptujsko okrožje so spadale celotne osrednje Slovenske gorice, torej tudi občine Lenart v Slovenskih goricah, Cerkevjak, Jurovski Dol, Benedikt, Sv. Trojica in Voličina. Iz ukinjene občine Sv. Ana v Slovenskih goricah so k občini Lenart priključili katastrske občine Kremberk, Ledinek, Zgornja Ročica in Žice. Skupno je bilo junija 1941 v okrožju Ptuj 41 občin. Tako kot drugod na slovenskem Štajerskem je tudi v Slovenskih goricah veljal do potankosti izgrajen nemški okupacijski sistem. Za slovensko Štajersko so nacisti predvideli aneksionizem in raznarodovanje, in to najbolj popolno in v najkrajšem času, ter jo tudi začeli izvajati najbolj dosledno. Popolno in za kratek rok predvideno ponemčenje dežele bi dejansko pomenilo uničenje slovenskega naroda kot etnične celote. Pri tem so nemške okupacijske oblasti namenile posebno skrb načrtni germanizaciji mladine in organizirali nemške vrtce in šole. V šolah so nastavili nemštvu in nacistični oblasti zveste učitelje in predvsem nadučitelje. To se je potrdilo tudi v primeru nemške šole v Voličini, ki jo je vodil nadučitelj in podpornik okupacijskih nacističnih oblasti Radovan Jaut. Zaupano službo je dosledno opravljal vse do zloma tretjega rajha in se maja 1945 ni umaknil iz Voličine. Njegova usoda do danes še ni pojasnjena; ubili naj bi ga v zbirnem taborišču OZNE na gradu Hrastovec. Podatek ni preverjen, saj še vedno nimamo na razpolago taboriščne knjige. Govorice med domačini na terenu to domnevo potrjujejo, a jih je vseeno treba jemati z določeno mero previdnosti.

RADOVAN JAUT FROM VOLIČINA AND HIS ROLES DURING THE GERMAN OCCUPATION

Summary

In April 1941 the Nazis decided on the system of occupation by a chief of civil administration in Slovenian Styria, the same as they were introducing in the occupied provinces in which they had a special interest and which they wanted to incorporate into the Third Reich as soon as possible. In the first three months of the occupation the Nazis still left in place the administrative division of the occupied territory (districts, municipalities) as they found it, only slightly changing it. In July 1941 the Nazis divided occupied Slovenian Styria into five rural counties (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice, and Trbovlje) and one urban county (Maribor), while the former Ljutomer district was administratively annexed to the Radgona county in Austrian Styria. Due to the lack of German officials and with the aim of making the administration in Slovenian Styria the same as in the provinces of former Austria, the Nazis abolished districts and introduced counties in Slovenian Styria in the summer of 1941. The Ptuj county encompassed the town municipality of Ptuj, the Ptuj surroundings district, and parts of the districts Maribor Left Bank, Maribor Right Bank, and Šmarje pri Jelšah. The Ptuj county included the entire central Slovenske gorice, thus also the municipalities of Lenart v Slovenskih goricah, Cerkevjak, Jurovski Dol, Benedikt, Sv. Trojica, and Voličina. From the abolished municipality of Sv. Ana v Slovenskih goricah the cadastral municipalities of Kremberk, Ledinek, Zgornja Ročica, and Žice were annexed to the municipality of Lenart. Altogether in June 1941 there were 41 municipalities in the Ptuj county. As elsewhere in Slovenian Styria, in Slovenske gorice too there was in force a thoroughly developed German occupation system. For Slovenian Styria the Nazis envisaged annexation and denationalization in the most complete manner and in the

shortest possible time, and they also began to implement this most consistently. Complete Germanization of the land, planned for the short term, would in fact have meant the destruction of the Slovenian nation as an ethnic whole. In this, the German occupation authorities paid special attention to the planned Germanization of youth and organized German kindergartens and schools. In the schools they installed teachers, and especially head teachers, loyal to Germanness and to the Nazi authorities. This was also confirmed in the case of the German school in Voličina, which was headed by the head teacher and supporter of the occupying Nazi authorities, Radovan Jaut. He performed his entrusted duty consistently until the collapse of the Third Reich and in May 1945 did not withdraw from Voličina. His fate has not yet been clarified to this day; he is said to have been killed in the OZNA (Department for People's Protection) internment camp at Hrastovec Castle. This information has not been verified, since we still do not have the camp register available. Local rumors in the field confirm this assumption, but nevertheless they must be treated with a certain degree of caution.

RADOVAN JAUT AUS VOLIČINA UND SEINE ROLLE WÄHREND DER DEUTSCHEN BESATZUNG

Zusammenfassung

Im April 1941 beschlossen die Nazis in der slowenischen Steiermark, das Besatzungssystem des Leiters der Zivilverwaltung anzuwenden, wie sie es in den besetzten Provinzen eingeführt hatten, an denen sie besondere Interessen hatten und die sie so schnell wie möglich in das Dritte Reich eingliedern wollten. In den ersten drei Monaten der Besatzung beließen die Nazis die administrative Aufteilung des besetzten Gebiets (Bezirke, Gemeinden) unverändert und änderten sie nur geringfügig. Im Juli 1941 teilten die Nazis die besetzte slowenische Steiermark in fünf Landkreise (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice und Trbovlje) und einen Stadtkreis (Maribor) auf. Der ehemalige Bezirk Ljutomer wurde administrativ dem Bezirk Radgona in der österreichischen Steiermark angegliedert. Aufgrund des Mangels an deutschen Beamten und mit dem Ziel, die Verwaltung in der slowenischen Steiermark der in den Bundesländern des ehemaligen Österreichs anzugleichen, lösten die Nationalsozialisten im Sommer 1941 in der slowenischen Steiermark Bezirke auf und führten Bezirke ein. Der Bezirk Ptuj umfasste die Stadtgemeinde Ptuj, das Gebiet Ptuj sowie Teile der Bezirke Maribor linke Ufer und Maribor rechte Ufer sowie Šmarje pri Jelšah. Der Bezirk Ptuj umfasste das gesamte zentrale Teil von Slovenske gorice, einschließlich der Gemeinden Lenart in Slovenske gorice, Cerkevjak, Jurovski Dol, Benedikt, Sv. Trojica und Voličina. Aus der aufgelösten Gemeinde Sv. Ana in Slovenske gorice wurden die Katastralgemeinden Kremberk, Ledinek, Zgornja Ročica und Žice der Gemeinde Lenart angegliedert. Im Juni 1941 zählte der Bezirk Ptuj insgesamt 41 Gemeinden. Wie auch anderswo in der slowenischen Steiermark war in Slovenske gorice ein sorgfältig ausgearbeitetes deutsches Besatzungssystem in Kraft. Für die slowenische Steiermark planten die Nazis den Annexionismus und die Entstaatlichung, und zwar in möglichst umfassender und kürzester Zeit, und begannen auch mit der konsequenten Umsetzung. Eine vollständige und kurzfristige Germanisierung des Landes hätte faktisch die Zerstörung der slowenischen Nation als ethnische Einheit bedeutet. In diesem Zusammenhang widmeten die deutschen Besatzungsbehörden der geplanten Germanisierung der Jugend besondere Aufmerksamkeit und organisierten deutsche Kindergärten und Schulen. Sie stellten an den Schulen Lehrer und vor allem Schulleiter ein, die Deutschland und den Nazi-Besatzern treu ergeben waren. Dies bestätigte sich auch im Fall der deutschen Schule in Voličina, die vom Schulleiter und Unterstützer der Nazi-Besatzung, Radovan Jaut, geleitet wurde.

Er leistete den ihm anvertrauten Dienst bis zum Zusammenbruch des Dritten Reichs konsequent ab und zog sich im Mai 1945 nicht aus Voličina zurück. Sein Schicksal ist bis heute ungeklärt; man sagt, er sei im Konzentrationslager OZNE auf der Burg Hrastovec ermordet worden. Diese Information konnte nicht verifiziert werden, da uns bis heute kein Lagerbuch vorliegt. Gerüchte unter Einheimischen vor Ort bestätigen diese Annahme, sie sollten jedoch dennoch mit einer gewissen Vorsicht betrachtet werden.